Die ouderdommetafoor vanuit 'n kognitiewe vertrekpunt¹

M.A. Pauw
Departement Afrikaans
Randse Afrikaanse Universiteit
JOHANNESBURG
E-pos: pauw@mweb.co.za

Abstract

A cognitive approach to metaphors concerning old age

Old age is a universal experience. Poets in general and certain Afrikaans poets in particular use imagination and metaphor to understand and interpret the experience of old age and approaching death. To understand one domain of experience in terms of another we need metaphor which unites reason and imagination. The purpose of this article is to apply the cognitive approach to disclose the main conceptual domains which act as source domains and are projected onto the target domain of old age. The resulting metaphors describe the experience of old age and its physical and psychological infirmities and decay. The poet as abstract author, but also the reader, creatively and imaginatively recognize a schema in a new situation and contrive metaphorical connections between various conceptual structures. Thus a metaphorical expression links two or more domains of experience. Structures from two or more input source domains are projected onto a separate "blended" space, which inherits structure partially from the inputs, and has emergent structure of its own. It is argued that creativity shows rationality and structure. The examples reveal that the path, cycle and time domains are the more important source domains for the old age metaphors. The metaphors do not only describe the authors' emotions on experiencing old age, but also create emotions in the reader. The conclusion arrived at is that language is

¹ Hierdie artikel is gebaseer op 'n verhandeling wat voorberei is onder die studieleiding van prof. W.J. Botha en mev. H.S. Preller van die Departement Afrikaans aan die Randse Afrikaanse Universiteit.

inextricably entrenched in our cognitive make-up, as illustrated by the various metaphors conveying the experience of old age.

1. Inleiding

Met die deurlees van gedigte oor die ouderdom val die metaforisering van die liggaamlike ervaring van die fisieke en geestelike aftakeling van die ouderdom op. In hierdie artikel val die kollig op verskillende beeldskematiese strukture wat by voorkeur as konseptuele invoerdomeine benut word in die kreatiewe verwoording van die ervaring van die ouderdom. Die kategorie ouderdom is 'n kognitiewe verwysingspunt. Digters kommunikeer, as abstrakte outeurs binne die konteks van gedigte oor die ouderdom, hulle eie ervaring en emosie oor die naderende dood. Volgens MacCormac (1985:160, 178) dra 'n metafoor nie slegs 'n moontlike begrip oor van dit wat 'n abstrakte outeur kognitief bedoel het en die hoorder kognitief verstaan het nie, maar dit dra ook iets oor van dit wat die abstrakte outeur gevoel en ervaar het terwyl die metafoor gekonstrueer is. Die metafoor kan dus by die hoorder sekere emosies wek.

Die uitgangspunt van die kognitiewe grammatika is dat taal 'n weerspieëling is van 'n mens se liggaamlike ervaring van die werklikheid in terme van verbeeldingstrukture, wat op hulle beurt weer saamgestel is uit beeldskematiese strukture. Dirven (1994:110) verduidelik dat daar in die metafoor oordrag vanaf konkrete ervaring na verskillende abstrakte denkprosesse plaasvind: "This means in turn that the world of abstract thought is, in its turn, approached by means of concrete and visual images."

Die metafore toon duidelike beeldskemas wat as brondomeine of denkruimtes (*many-space models*) dien vir metaforiese oordrag na die abstrakte doeldomein – ouderdom/ oumens.

2. Die kognitiewe taalbeskouing

Die tradisionele literêre ondersoek het nog altyd sekere leemtes gelaat wat in 'n groot mate aangevul word deur die kognitiewe taalbeskouing. Dit is veral Lakoff en Johnson se navorsing in *Metaphors we live by* (1980) en Lakoff en Turner se werk *More than cool reason* (1989), asook Johnson se *The Body in the mind* (1987) wat as vertrekpunt en verwysingsraamwerk vir hierdie artikel dien.

Johnson (1987:209) beklemtoon die feit dat ons konseptuele sisteme en beredenering gewortel is in ons liggaamlike ervarings en die ervaring van 'n fisiese en sosiale omgewing en dat dit beeldend gestruktureer is. Begrip is dus verweef met die menslike liggaam:

... (K)nowledge must be understood in terms of structures of embodied human understanding, as an interaction of a human organism with its

environment (which includes its language, cultural tradition, values, institutions, and the history of its social community).

Die kognitiewe funksie van die ouderdommetafoor word dus ook vanuit bogenoemde uitgangspunt ondersoek.

3. Die konseptuele basis van betekenis

Binne die kognitiewe taalbeskouing word aanvaar dat die totstandkoming van betekenis deur taal 'n subjektiewe basis het. Volgens die kognitiewe benadering word metafore kreatief geskep as verskillende beeldskemas met mekaar in verband gebring word. Deur die metafoor word struktuur oor kategorieë heen geprojekteer om nuwe verbindings en organisasie van kennis te bewerkstellig en om sodoende beeldskemas uit te brei en te ontwikkel. Verskillende metafore kan funksioneel figureer om verskillende aspekte van een domein te belig, soos in die *siklusskema* uitgewys sal word. In 'n metafoor oorvleuel konseptuele domeine slegs gedeeltelik: "(T)here is always more in the defining concept than is carried over to the defined concept" (Lakoff & Johnson, 1980:109).

4. Metaforiese projeksie van beeldskematiese strukture

Dit is die mens se konseptualiseringsvermoë wat hom in staat stel om abstrak te redeneer – die vermoë om simboliese strukture te vorm wat ooreenkom met prekonseptuele strukture in ons daaglikse ervaring. Hierdie ervaringskemas tree op as verenigde gehele, hou verband met die menslike ervaring op verskeie vlakke en word *Gestalt*strukture genoem. Volgens Lakoff en Turner (1989: 50, 51) kan 'n spesifieke poëtiese uitdrukking 'n unieke taaluiting van 'n basiese metafoor wees, maar die onderliggende konseptuele metafoor kan algemeen wees. Johnson (1987:79) definieer *Gestaltskemas* soos volg: "Image schemata are those recurring structures of, or in, our perceptual interactings, bodily experiences and cognitive operations."

Binne die raamwerk van die kognitiewe linguistiek word betekenis dus gedra deur die *Gestalt*strukture. Op beeldskematiese vlak word 'n algemene *Gestalt* vir ons begrip gegee in terme van skemas soos die *houer*-, *siklus*-, *skakel*-, *balans/skaal*-, *pad*- en ander skemas. Die interaksie van 'n mens met sy omgewing, wat taal, kulturele tradisie, waardes, instellings en die geskiedenis van sy sosiale gemeenskap insluit, word weerspieël in *Gestaltskemas*. Die fisiese, ekologiese en ideologiese omgewings van kulture verskil soms ook radikaal. Die metafoor word gesien as 'n ontwikkelingsproses wat die verstand en kultuur in die kreatiewe taalskeppingsproses verenig. Volgens MacCormac (1985:206) vloei kommunikatiewe, kulturele en kognitiewe betekenis ineen om metaforiese betekenis aan 'n uiting te gee.

Sisteme van beeldskematiese strukture is betrokke by die mens se begrip en verwerking van ervarings en nie slegs enkele woorde of konsepte nie. Die onderlinge verhoudings tussen beeldskemas word ook beklemtoon: "Image schemas do not exist as single entities, but are often linked together to form very natural relationships through different image schema transformations" (Gibbs & Colston, 1995:350).

Lakoff en Turner (1989:112) beskou die wesenswaard van die metafoor as 'n karteringsproses: van een konseptuele domein na 'n ooreenstemmende struktuur in 'n ander domein. Volgens Turner en Fauconnier (1995: Internet) omvat 'n konseptuele domein verskeie strukture wat op die doeldomein geprojekteer word. Konseptuele kartering vind plaas oor vier of meer denkruimtes eerder as slegs twee domeine. Daar is 'n generiese ruimte waar die basisstruktuur gevind word wat van toepassing is op die invoerruimtes, en 'n versmelte ruimte wat dikwels struktuur toon wat nie van die invoerruimtes onttrek is nie, maar waar die betekenis uitgebrei word. Metafore skep dus verskillende nuwe betekenis wat kennis en taal dinamies maak. Die *padskema* behels byvoorbeeld die strukture van reisiger, pad, oorsprong, bestemming, hindernisse, ensovoorts: "(W)e argue that the two-domain model is actually part of a larger and more general model of conceptual projection. We call this new and competing model the 'many-space' model."

Konseptuele metafore word gesien as sistematies deurdat 'n vasgestelde ooreenkoms bestaan tussen die struktuur van die domein wat begryp moet word en die struktuur van die domein in terme waarvan ons begryp. 'n Poëtiese uiting wat afgesaagde, alledaagse en vaal poësie tot gevolg het, kan op outomatiese wyse geskied. Metafore kan ook meesterlik gebruik word deur samestelling, uitbouing en konkretisering in sterk beelde. Daar kan ook op vernuwende wyse metafores gedink word, of konvensionele basiese metafore kan op 'n ongewone manier aangewend word.

Geen enkel konsekwente struktuur met betrekking tot byvoorbeeld lewe, dood en tyd is moontlik nie: ons moet van 'n wye verskeidenheid brondomeine/ beeldskematiese strukture tap as ons die rykdom van die doeldomein wil karakteriseer. Verskillende domeine/ skemas gee verskillende perspektiewe op die lewe. Digters gebruik dikwels uitbreidings van gewone konvensionele metafore: "The basic metaphors are not creations of poets; rather, it is the masterful way in which poets extend, compose, and compress them that we find poetic" (Lakoff & Turner, 1989:54).

Zhu (1994:67) beklemtoon die belangrikheid van metafoorkontekste vir die herkenning en begrip van metafore. By die interpretasieproses funksioneer die metafoorkonteks soos 'n filter, waardeur die betekenis Komponente van woorde wat 'n metafoor vorm, gefiltreer kan word.

5. Die konseptuele krag van die poëtiese metafoor

Johnson (1987:ix) sê dat niks in die wêreld sonder verbeelding betekenisvol kan wees nie. Verbeelding is ons vermoë om beeldstrukture (veral waarnemings-inhoude, beelde en beeldskemas) in betekenisvolle, samehangende eenhede te organiseer. Volgens MacCormac (1985:127) is daar drie verduidelikende vlakke met betrekking tot die metafoor (vergelyk Figuur 1):

Figuur 1: Die drie verduidelikende vlakke van die metafoor

- 'n oppervlaktestruktuur, waar die metafoor in 'n taaluitdrukking staan;
- 'n dieper vlak van verduideliking deur middel van taal; en
- die diepste vlak van kognitiewe aktiwiteit.

Hy onderskei tussen episodiese geheue (persoonlike herinneringe van elke individu), en semantiese geheue (die algemene inligting, insluitende die betekenis van woorde, wat oor die algemeen deur alle individue onthou word).

'n Digter wat 'n emosionele belewenis wil beskryf, "blaai" deur sy woordeskat wat in sy geheue geberg is as die regte uitdrukking van die helder herinnering aan 'n emosionele ervaring ('n nie-verbale konsep in die langtermyngeheue). Uit die semantiese geheue onttrek hy nie slegs woorde nie, maar konsepte, en sodoende word vindingryke metafore geskep.

Die kreatiewe persoon het die insig en die vermoë om dinge buite die gewone om te ervaar en in 'n nuwe konseptuele sisteem uit te druk in suggererende, metaforiese taal. Johnson (1987:170) beklemtoon die feit dat kreatiwiteit op alle vlakke van ons ervaringsorganisasie voorkom en nie slegs wanneer ons nuwe

idees ontdek nie. Ons is verbeeldingryk en kreatief elke keer as ons 'n skema in 'n nuwe situasie herken wat ons nog nie tevore ervaar het nie en elke keer as ons metaforiese verbindings maak tussen verskillende prekonseptuele en konseptuele strukture. Volgens hierdie beskouing word die opvatting verwerp dat kreatiwiteit irrasioneel en ongestruktureerd is. Die poësie van verskillende digters laat blyk dat die ouderdom en naderende dood uiteenlopend beleef word. Deur middel van die herinnering en ook deur die kreatiewe proses en metaforiese besinning word die fenomeen ouderdom verwerk en begryp.

6. Beeldskematiese strukturering van die beliggaamde ervaring van fisieke en geestelike aftakeling

Die ouderdommetafoor kom meer dikwels voor in die poësie van digters wat reeds fasette van die ouderdom beleef. Die liggaam se onvolkomenheid en kwesbaarheid, die aftakeling en stroping word beeldend en metafories beskryf. Bepaalde beeldskemas word meer dikwels as ander as invoerruimtes gebruik. Op grond van 'n ondersoek oor die gebruik van die metafoor in die Afrikaanse poësie oor die ouderdom (Pauw, 1996) is dit duidelik dat sekere brondomeine meer dikwels voorkom: die plantwêreld, weer en natuur, liggaamsdele, medisyne, higiëne en siekte, reis, vertrek, slaap, dae, nagte, koue, tyd en masjiene.

In die kognitiewe navorsing is daar, volgens Gibbs en Colston (1995:350), reeds meer as 24 verskillende beeldskemas bespreek wat verskillende ervarings betrek. Beeldskemas word nie as passiewe "houers" beskou nie, maar as verbeeldingryke strukture wat gebruik word om ervaring te orden en te konstrueer. Vir die doel van hierdie artikel word slegs enkele relevante beeldskemas uitgelig wat ten nouste by *metafore oor die ouderdom* betrek word. In die voorbeelde wat bespreek word, word *slegs metafore wat betrekking het op die ouderdom* uitgewys en ander toevallige metafore word nie uitgewys nie. Die beeldskemas waaronder die verskillende metafore oor die ouderdom bespreek sal word, is: die *padskema*; die *tydskema*; die *siklusskema*; die *houerskema*; die *balans/skaalskema* en die *ruimtelike-oriëntasieskema*.

In die aangehaalde voorbeelde word die vanselfsprekende nie telkens uitgespel nie; van tyd tot tyd word die metafoor of ineengestremgelde metafore wat spesifiek op die ouderdom betrekking het, wel in hierdie ondersoek uitgewys. Die skematiese voorstelling van beeldskematiese kartering (Figuur 2) toon die oorvleueling van verskillende beeldskemas wat soms in een gedig aangetref word:

Figuur 2: Beeldskematiese kartering

Die skematiese voorstelling (Figuur 2) toon die kartering vanaf verskillende beeldskemas wat as bron/invoerdomeine dien na die doeldomein, *ouderdom/oumens*. Struktuur word vanaf die verskillende ervarings (meestal liggaamlike ervarings) gekarteer na die konseptuele versmelte ruimte. Die versmelte ruimte integreer strukture van die invoerdomeine, maar toon ook 'n eie dinamiese struktuur. Hier ontstaan die kreatiewe metafore wat nog altyd verder uitgebrei kan word (deur Heil [1996: Internet] *continuous change* genoem) en nie begrens is nie. Die verskillende denkruimtes/invoerruimtes is onderling verstrengel: "A given mental space often recruits structure from more than one conceptual domain ... They are interconnected and they can be modified as discourse unfolds."

Die middelste sirkel dui die sogenaamde *middle space* aan:

... Conceptual integration – from one mental space to another – can produce middle spaces, new mental spaces connected to and drawing structure from

both the input spaces. Middle spaces include generic and blended spaces (Heil, 1996: Internet).

In die kreatiewe skep van 'n metafoor word elemente van die brondomein met elemente van die doeldomein afgepaar. In die afparingsproses word 'n gemeenskaplike struktuur van albei konsepte geselekteer. Hierdie gemeenskaplike struktuur is skematies voorstelbaar en is op sy beurt weer 'n generiese ruimte.

7. Enkele beeldskematiese strukture wat ten grondslag lê aan die ouderdommetafore

Vollediger navorsing van verskillende beeldskemas met voorbeelde uit die poësie is gedoen (Pauw, 1996), maar in hierdie artikel word slegs enkele beeldskemas met voorbeelde geïllustreer.

7.1 Die padskema

Hierdie skema berus op lineêre rangskikking waarin die oorsprong-pad-doelwitskema as brondomein dien. In die lineêre-rangskikkingskema word voorwerpe op 'n eendimensionele lyn gerangskik in terme van die afstand van die waarnemer. Metafories word die lineêre skema gekarteer op opeenvolging in tyd. Wat *eerste* gebeur, is *voor* en *tweede* kom *later*. Die begrippe “ver” en “naby” word ook hier ingesluit. Ooreenkomstig die *padbeeldskema* kan verskillende metafore ons gevoel oor dood op verskillende maniere en ten opsigte van verskillende standpunte lei. Metaforiese oordrag laat ons 'n konsep invoer na en oorplaas op 'n struktuur.

Die metaforiese konsep *dood is vertrek*/*'n nuwe begin* word op verskillende maniere uitgedruk:

- Hy's weg
- Hy het ons verlaat
- Hy's nie meer hier nie
- Hy is van ons weggeneem
- Hy is oorkant toe
- Hy is saam met dié wat vertrek het
- Hy het verhuis
- Hy is uit
- Hy het sy bestemming bereik

Menslike dood kan soms verwoord word in terme van 'n masjien wat buite werking is. *Vertrek, koue* en *donkerheid* kan metafores die dood beskryf. As die dood as vertrek beleef word, dan word dit natuurlik om dood as die begin van 'n ander reis te beskou. Die *padskema* toon telkens dieselfde struktuur, hoewel daar subskemas van die *padskema* is soos: *die lewe is 'n reis* en *die dood is finale bestemming/ 'n nuwe begin*. Daar is altyd die beginpunt of oorsprong, 'n doelwit, 'n eindpunt en 'n reeks vaste punte tussenin wat die beginpunt en eindpunt of doelwit skakel, en ook direksionaliteit van beweging. In die algemene metafore oor dood word geboorte as aankoms gesien, lewe word gesien as teenwoordig/ hier wees (wat ruimtelike oriëntasie by implikasie insluit), en die dood is vertrek wat 'n direksionaliteit (in ruimte) weg van die deiktiese sentrum impliseer.

Lakoff (1987:278) wys daarop dat hierdie oorsprong-pad-doelwitskema een van die mees algemene strukture is wat uit ons liggaamlike ervaring voortspruit. Daar is 'n korrelasie tussen die oorsprongdomein (beweging op 'n pad na 'n fisiese plek) en die doeldomein (die bereiking van die doelwit).

7.2 Die tydskema

Die *tydskema* skakel nou met die *padskema*. Volgens Radden (1992:524) weerspieël metafore in verband met tyd ons begrip van tyd in terme van ruimte.

Volgens Johnson (1987:117) kan die tyddimensie op die *padskema* gekarteer word. 'n Mens begin op 'n gegewe tyd by punt A, beweeg na punt B (die doeleinde) en kom op 'n gegewe tyd aan: "In our culture, for example, we have a metaphorical understanding of the passage of time based on movement along a physical path."

As ons afgemete tyd op aarde opgebruik is, kom ons aan die einde van die pad, gaan ons dood. Die tyd word as teenstander, 'n dief, 'n agtervolger of 'n verslinder gemetamorfeer. Die tyd beweeg en verander ook.

7.3 Die konsep: die lewe is 'n reis

Die *padskema* toon 'n herhalende beeldskematiese struktuur. Uit ons liggaamlike ervaring begryp ons dus dat paaie roetes is vir beweging van een punt na 'n ander. Die beweging is meestal lineêr. Daar is 'n beginpunt of vertrekpunt, en op die pad is daar hindernisse: die pad is *hobbelrig*, daar is *haltes*, *mylpale*, *kortpaaie*, *grense*, *doodloopstrate*, *gidse* en *beskermengele*, *kaarte* om die koers aan te dui en 'n *doelpunt* waarheen beweeg word. Op die pad (metafores die lewenspad) word daar te voet of in/op 'n voertuig beweeg. Hierdie interne struktuur van die *padskema* word as basis gebruik vir 'n hele aantal metafores karterings vanaf konkrete ruimtelike domeine na abstrakte domeine. Daar is wisselwerking tussen twee gedagtewêreldes.

Die oumens op die lewensreis vorder skuifend en stadig. Die oumens is nie meer regop en fier nie. Eybers beskryf die oumens as “'n ploeterende koestende mensekind” (Eybers, 1994:29). Die ouderdom gaan dikwels gepaard met fisieke versteuring van die balans as gevolg van die aftakeling van die liggaam, en net so dikwels word 'n psigiese wanbalans ervaar. Die *balansskenema* en *ruimtelike-oriëntasieskenema* en *padskema* dien dikwels gesamentlik as struktuur vir die versmelte ruimte waar die mens as gevolg van die ouderdom nie meer doelgerig en sterk voortgaan op die lewenspad nie. Die pad se rigting is onbetwisbaar:

1) “Die pad” (Eybers, 1993 – *Respyt*:13)

Verdink nie die wandelaar van nodelose sloerders want	<i>Padskema</i>
die laaste ontluiserende skuifelgang hoort ook daarby	<i>Balansskenema</i>
Jou voete betwis nie die pad	<i>Padskema</i>

Van Heerden (1982) se “Soeker” (uit: “Die Soeker”: *Kanse op 'n wrak*: 11) betrek die *pad*- en *balansskenemas*:

2) en traer in sy hinkende gang

In “Rites van die Oorgang” (Van Heerden, 1990 – *Kwadratuur van die sirkel*: 19) is die wandelaar sonder ware uitsig op weg:

3) die blinde strompeling na 'n gewaande vrede

In die volgende gedig word daar byvoorbeeld struktuur vanuit verskeie denkruimtes van ervaring gekarteer op die doeldomein: die oumens. Metaforiese projeksie is nie willekeurig nie en beïnvloed die redenering. Uit die voorbeeld blyk dit duidelik dat daar oorfleueling van beeldskemas (*many-space model*) is en dat die versmelte ruimte 'n eiesoortige struktuur toon. Die beeldskemas wat hier as brondomeine dien, is die *padskema*, die *tydskema*, die *siklusskema*, die *houerskema* en die *sentrum-periferieskema*:

4) “Snags” (Eybers, 1994 – *Nuweling*: 7)

Ja, hier is ek *nog* en miskien hoef ek *nooit weg te gaan*
dink jy dan *wanneer* jy wakker skrik *diep in die nag*.
Wat jy *agter moes laat* word nie wasig omdat jy dit *nie meer bewaak*,

jy *bewaar* wat jy kan en die res voer 'n eie bestaan,
soms *binne bereik*, deur *verwording* onaangeraak,
ingekapsel in *amber*, immuun tot die *jongste dag*;
jy werp 'n verwonderde blik deur die *tralies van tyd*
waar al die *verdwene* wat *nie wil verdwyn* op jou *wag*
en word nog betrokke by die *oneindigheid*
keer op keer *wanneer* jy wakker skrik *diep in die nag*.
(my kursivering)

Die titel “Snags” (uit die *tydskema*) is reeds verhelderend en konkretiseer die ervaring van die ouderdom as die einde van die dagsiklus. “Snags” is ’n kenmerkende Eybers-gedig wat met paradokse werk – daarom is die “ek” verwonderd dat sy betrokke raak by die *oneindigheid* wat weer ’n *ei bestaan* oplewer. Die *padskema* se struktuur word as basis gebruik vir ’n hele aantal metaforiese karterings vanaf die konkrete ruimtelike domein na die abstrakte domein ouderdom:

- *weg te gaan* (uit die *padskema*: van een punt lineêr voortbeweeg na ’n ander);
- *agter moes laat* (die pad gaan vorentoe, ook wat die *tydskema* betref);
- *binne bereik* (op die lineêre beweging vorentoe);
- *oneindigheid* (as doeleinde of bestemming).

In hierdie gedig is die *siklusskema* verweef met die liggaamlike ervaring en die begrip van tyd. Die siklus begin by ’n beginpunt, daar is voortgang deur ’n opeenvolging van herhalende sikliese patrone en dit eindig waar dit begin het om opnuut weer ’n siklus te inisieer. Uit die *siklusskema* word die volgende metafore geskep:

- [D]iep in die nag (die dag wat middag en dan nag word), hier *diep in die nag*, dus reeds ver gevorder in die nag. As die skemer ouderdom is, kan *diep in die nag* reeds naby die dood beteken, dit wil sê dat die einde van die nag naby is en met ’n moontlike verwysing na ’n nuwe dag wat aanbreek.
- Die begrip *verwording* voer weer die struktuur in van die volgende konsep: die mens is ’n plant, en verwording dui op die laaste fase van die siklus, maar die “ek” is juis onaangeraak daardeur.
- Die *verdwene* wat *nie wil verdwyn* nie word uit die *siklusskema* ingevoer (die siklus wat herhaal en die sentrum-periferieskema oorvleuel hier). Die oumens op wie die verdwyning wag, se emosie word beskryf.
- [A]mber (die kleur van herfs wat met bewaring [*ingekapsel*] afgepaar word) wat ook aansluit by die konsep: die mens is ’n plant en die siklus van lente, somer, herfs en winter en die kleur wat ook binne die *balansskema* val.

In “Snags” oorvleuel die *tydskema* met die *pad-* en *siklusskemas* en word die *tydskema* ook konseptueel verbind met die domein van lewe en dood. Die volgende begrippe, uit die gedig “Snags”, verwys na die verlede, hede en toekoms van die tyd:

- *nog, nooit, wanneer, agter moes laat, nie meer bewaak;*
- *tot die jongste dag, die oneindigheid;*

- *tralies van die tyd* (wat inperk soos in 'n tronk en afmeet): daar kan deur die tralies van die tyd gekyk word – die tyd is dus verengend, maar die gedig wil dit kompleks stel – dat daar meer is as die eindige;
- die *verdweene* wat nie wil verdwyn [nie en] op jou *wag* (die tyd wat jou inwag op die pad en jou inhaal en voorkeer en oorrampel);
- *wanneer* jy wakker word, *keer op keer* (in tyd en siklies).

Die oorvleueling van verskillende skemas word in “Snags” geïllustreer. Die liggaamlike ervaring van die ouderdom word verkonkretiseer. Benewens die *pad-* en die *tydskema* word die *houerskema* ook as brondomein gebruik om die ouderdom te beskryf. Die *houerskema* stel die liggaam gelyk aan 'n houer en die lewe in die liggaam word gelykgestel aan vloeistof in die houer. Die intensiteit van die lewe en liggaamskragte stem ooreen met die hoeveelheid vloeistof in die houer:

- *hoef ek nooit weg te gaan* (uit die liggaam as houer);
- *ingekapsel* (in die liggaam vasgekeer, waar die tralies van die tyd vaskeer).

Ingekapsel is positief gestel. Juis bewaar vir *die jongste dag* (van opstanding, dus herbore tot die *oneindigheid*).

Die frase *diep in die nag* toon dubbelwaarde en word ook die metafoor vir die oumens wat ver gevorder het in die dag-nagsiklus. Die herhaalde frase werk dus intensiverend en word gestel deur die opstaan in die jongste dag. Die versmelte ruimte “nag” toon dus ook 'n eie struktuur wat dinamies bly.

Die treffende en verstrengelde ouderdommetafore dra die negatiewe ervaring van die ouderdom oor en die leser ervaar saam met die abstrakte outeur die emosie wat deur middel van die metafore 'n blywende indruk laat.

Van Heerden se bundel *Die herfstelike lig* (1996) het talle voorbeelde van die *padskema*, *tydskema* en *siklusskema* wat as brondomeine dien vir metafore om die ouderdom en die naderende dood mee uit te beeld. Hierdie bundel het verskyn in die jaar waarin die digter tagtig jaar oud geword het. Vergelyk byvoorbeeld die skemas in die volgende gedig:

5) “Twee treine” (Van Heerden, 1996 – *Die herfstelike lig*: 6)

By ons *perron* en die *neffense*
is daar gelyktydig *halt geroep*,

Padskema
Padskema

.....
in 'n onbeplande gekke wedren teen die tyd.

Tydskema (ook ruimtelik
gemanifesteer)

Terwyl hul dan in eie *spore voortsuis*,

Padskema en *tydskema*

.....
dis ons wat *staan en aanhou staan*,

Balans/Ruimtelike

dis ons wat nou die krielwreugdes
van voortgang na 'n onbenaamde doel
moet mis.

oriëntasieskema
Padskema/tydskema

Die titel het metafories reeds die betekenisuitbreiding van die twee mense as masjiene op die lewenspad. Die letterlike *perron* word metafories 'n stasie op die lewenspad. Hier word die struktuur vanuit die *brondomeine pad* en *tyd* en die *balansskema* betrek om metafore te benut om die lewe as 'n reis op 'n pad, 'n wedren teen die teenstander, die tyd (wat opgeskort word, *aanhou staan*), uit te beeld.

Die lewe is 'n reis (op 'n pad, per spoor, op 'n boot of hoe ook al) is 'n konseptuele domein wat as subskema van die *padskema* ingevoer word. Die digters, as abstrakte outeurs, metaforiseer die lewe as 'n pad/reis wat afgelê word. Die liggaamlike aftakeling van die ouderdom word gesubjektiveer as die liggame (as masjiene wat *geslyt* is) beeldend beskryf word. In hierdie verband word die ouderdom/oumens gemetaforiseer as byvoorbeeld: *aangedrewe rytuie, afgeslyt, verstand se drade slyt, spykerbene, robotarms, ou verweerde skokbrekers, skroot en veer nie meer orent*. Die oumens ervaar die ouderdom as naby-aan-die-einde-van-die-reis-wees. Die "vertrek" uit die lewe kan per boot, koets, of ander vervoermiddel wees; dikwels word die vertrek uitgebrei na religieuse tradisies, waar die vertrek die begin van 'n reis na 'n finale bestemming is.

Daar is "geen verweer", die liggaam as masjiene is geslyt en op 'n sekere dag dan is dit so ver. Die vertrek word metafories die dood as die abstrakte outeur dit soos volg stel:

6) "Teen die ongemak" (Eybers, 1987 – *Rymdwang*: 46)

... dan is dit so ver dat 'n losgelate veer	<i>Padskema</i>
	(die liggaam is masjiene)
die nodige doen, 'n gediensige stelalarm wek	
die finale sinjaal, jy is nou jou voltooi self,	<i>Padskema</i> (masjiene)
bereid, inderdaad genoodsaak om te vertrek.	<i>Padskema/Tydskema</i>

Hier word die afgestemde tyd/die einde van die pad metafories beskryf. Die beeld van die *sinjaal* kom duidelik uit die *padskema*. Die *tydskema* oorvleuel ook omdat die tyd beperk is en die vertrek noodsaaklik. Die kartering vanaf die *padskema*, en subjektivering van die naderende dood, word kreatief verwoord.

Die verstrengeling van verskillende skemas wat as brondomeine dien om die digter se emosie oor die ouderdom te verwoord, word geïllustreer in:

7) "Gaan jou gang" (Eybers, 1993 – *Respyt*: 49). Hier word daar in gesprek getree met die metaforiese winter:

<i>Winter, ek weet wat jy beoog ...</i>	<i>Siklusskema</i>
---	--------------------

om die vog uit my liggaam te wring ...	Houerskema
maar:	
Die einde verwek die begin	Padskema en siklusskema
	en
allereerste bevindinge bly.	Tydskema

Die titel is reeds 'n aanduiding dat die *padskema*, en indirek ook die *siklusskema*, metafores betrek word. Die struktuur van die *padskema* behels, soos reeds verduidelik, 'n beginpunt en 'n eindpunt of bestemming. Die ervaring van die werklikheid in die natuur waar die plante in die winter sonder vog verdor, word die skema vir die metaforisering van die ouderdom. Volgens een van die verklarings van die simbool *winter* is die *promise of rebirth* (Olderr, 1986:150) dan ook treffend in die woorde *Die einde verwek die begin*, en dit sluit ook by die *siklusskema* aan.

Die einde van die pad kan ook as 'n nuwe begin van 'n nuwe reis beskou word soos in:

8) "Geriatrics" (Eybers, 1989 – *Noodluik*: 26)

Elke slot moet die kiem bevat van 'n nuwe begin ...	<i>Pad-, siklus- en tydskemas</i>
---	---------------------------------------

'n Ondersoek van Van Heerden se bundeltitels vanaf 1975 is in hierdie konteks insiggewend:

Tyd van verhuising (1975). In dié bundel is daar verse van afskeid (verhuising uit die liggaam en van die aardse huis af weg) en van rypheid. Hier word die liggaam as houer/huis as metafoor gebruik. In die bundel *Reisiger* (1977) word die *padskema* en die metafoor van die mens as 'n reisiger op die lewenspad verwoord. Die bundel *Kanse op 'n wrak* (1982) verken temas soos weerloosheid, die dood en digterskap. Die *padskema* word ook betrek, en die *wrak* dui dus op 'n onvaste reis op die lewensee. Die titel *Die swart skip* (1985) is insiggewend en ondersteun die beeld van die dood as die seerowerskip wat die lewe van die mens bedreig. Die kleurmafoor het reeds negatiewe konnotasies en emosionele tekstuur (gevaar, mislukking en dood) wat met die dood geassosieer word, en die skip as vervoermiddel verwys na 'n onvaste reis, 'n nie-natuurlike reis vir die mens wat op die vaste aarde reis, en dus word die *balansskema* ook betrek.

Die bundel *Kwadratuur van die sirkel* (1990) gee uiting aan 'n bewuste wete van 'n bedreiging. Die dood is een van die hoofemas in hierdie bundel. Die aftakeling en "verrotting" word in hierdie bundel hoofsaaklik by wyse van beelde en metafore geteken. Die titel omvat dus die *siklusskema*. Olivier (1990: 15) sê dat albei afdelings van hierdie digbundel in die teken staan van brand, verwoesting, vernietiging en selfs uitwissing:

Trouens, in die natuur vind die digter voortdurend tekens en vóórtokens van die ondergang van ons epog en talle verse lê 'n verband tussen die persoonlike verlies en fisieke aftakeling aan die een kant en die einde van die wêreld soos ons hom ken aan die ander kant.

In die bundel *Najaarswys* (1993) is daar 'n skerp raaksien van die menslike verval en ontgogeling. Die *siklusskema* en die seisoen (*najaar*) wat die ervaring van die ouderdom en die dood konkreet uitbeeld, kom herhaaldelik voor. *Wys* beteken ook in 'n sekere sin rypheid. Die *siklusskema* en die *tydskema* word ineengestremel in die bundel *Die herfstelike lig* (1996) om die einde van die lewe metafories aan te dui.

Eybers gebruik die *padskema* meer dikwels as byvoorbeeld Van Heerden en die ander digters wie se bundels ondersoek is. Die frekwensie van die gebruik van die *padskema* by Eybers kan 'n aanduiding wees van die digter se ekologiese, kulturele en ideologiese agtergrond. Eybers se *landsverhuising* (sy woon sedert 1961 in Nederland) vind *tematies en taalgewys* neerslag in haar poësie vanaf die bundel *Balans* (1962) (Jansen, 1996: 6).

7.4 Die siklusskema

In terme van die lewensiklus is die plant wat bloei, verwelk en verdor bekend. Die fisieke en geestelike aftakeling van die oumens word met metafore uit die plantwêreld uitgebeeld. Die plante en klimatologiese verwysings (vergelyk voorbeelde 4, 7, 9, 10 en 11) verstrek soms inligting oor die ekologiese agtergrond van die abstrakte outeurs. Die *siklusskema* skakel konseptueel met die tydmetafore. Johnson (1987:119 -121) verduidelik dat die *siklusskema* verweef is met die liggaamlike ervaring en die begrip van tyd. Die siklusse in die natuur word deur die mens ervaar: dag en nag, die seisoene, geboorte en dood, die ontwikkelingsgang van plante en diere, die siklus van die maan en die eb en vloed van die see. Vanuit die digters se waarneming, belewing en interpretasie van die siklusse word metafories verbande gelê tussen die *siklusskema* en die doelwitdomein: die ouderdom/oumens. Binne die beeldskema van die siklus word die mens tot 'n plant gemetaforiseer en binne hierdie skema dui die plant wat verdor, verwelk en verlep op die ouderdom en die naderende dood.

7.4.1 Die mens is 'n plant

Die verskillende stadia van die plant korrespondeer met die lewe: ontkiëming, die jong spruit, dan die lente van die lewe, die groei en bloei, verwelk, verdor en kwyn, uitteer, agteruitgaan, vergaan en verskrimpel. In die metaforiese konsep: die lewe is 'n seisoen, is die lente die jeug, somer is volwassenheid, herfs is ouderdom en winter die dood. In die lente ontluk nuwe plante, die winter dui op winterslaap, hibernering, die dood (met die moontlikheid van herontwaking en lente, nuwe lewe). Hierdie metafoer hou verband met die metafoer: mense is

plante wat dan ook geoes kan word. Die struktuur van die *siklusskema* word dus gekarteer na die doeldomein: die oumens aan die einde van sy lewe, in die winterseisoen. Die simbool (winter) impliseer, volgens Olderr (1986:150), “old age, death, dormancy, hate, darkness, misery, coldness, and involutive death with the promise of rebirth”.

By veral die digters wat reeds die ouderdom self ervaar, word herfs en winter in die voorbeeldmateriaal konkreet uitgebeeld deur middel van die seisoene herfs en winter as metafore vir die einde van die lewe (die laaste seisoen). Vergelyk die volgende voorbeeld waar die bestemming negatief is:

9) “Naweektuinier” (Van Heerden, 1975 – *Tyd van verhuising*: 6)

wat dui op <i>ondergang</i> ,	<i>Siklusskema</i>
<i>seisoenlik</i> vasgekoppel	<i>Siklusskema</i>
aan 'n <i>winterdoem</i> .	<i>Siklusskema</i> (die lewe is 'n seisoen, winter is dood)

Die tuinier werskaf in die tuin na die winter, maar ten spyte van tekens van die lente word die *winterdoem* tog as slotreël gebruik. In bundelverband is dit dus ook 'n metafoor vir die ouderdom en die naderende dood.

Vergelyk ook die gebruik van die *siklusskema* in die volgende gedig:

10) “Voorland” (Eybers, 1987 – *Rymdwang*: 20)

Die <i>winter</i> het slu teruggekrui, 'n <i>brak</i> ...	<i>Siklusskema</i> (winter is die dood)
wat bitsig jou pantoffelwaartse hak	(dood as agtervolger op die pad)
<i>beetpak</i> . Die aarde, nouliks reggeplant,	
<i>kenter</i> onkeerbaar na die <i>skemerkant</i> .	<i>Balansskema</i> en <i>Tydskema/Siklusskema</i> (skemer is ouderdom, nag is dood)
... <i>Dit kos vyf, ses sekondes</i> , kyk, dan mag	
jy vierkant uitsteek bo die <i>kwasiedag</i>	<i>Siklusskema</i> (lewe is dag)
om rond te snuffel, wondbaar soos 'n mol.	

Die titel is reeds veelseggend. Die ervaring en metaforisering van die ouderdom deur die *siklusskema* as invoerdomein te benut, word deurlopend volgehou: die *winter* as ouderdommetafoor, 'n *brak op jou hak* (die dood as teenstander en die tyd as agtervolger, vervleg hier met die *siklusskema*). Die aarde (en by implikasie die oumens) is reeds van balans af (*kenter*), die tydsverloop is *onkeerbaar*, en die *skemer* wat die dag-nagsiklus betrek, asook die *kwasiedag*, word verbind met die *siklusskema*. Die werklike wintersdag (veral in Europa) is maar *kwasie* (nie werklik nie) dag – in die gedig “Voorland” nog met die uitbreiding van betekenis dat die dag vir die oumens nou oorheers word deur die nag.

Die skema *dood is 'n maaier/oester* verbind deur die metafoor verskillende domeine, soos lewe en plante. Vergelyk die twee versreëls uit “Woordeloos” (Eybers, 1982 – *Bestand*: 48):

11) sal die getye ons *nerfkaal stroop* *Siklusskema*
afsigtelikheid kom reeds in sig.

Die konsep *mense is plante* word verbind met die skema: die dood as teenstander/die man met die sens wat af-oes. In terme van die lewensiklus is die plant wat bloei, verwelk en verdor, bekend. Die dood kom met die oes.

7.4.2 Die konsep: die lewe is dag, die dood is nag die lewe is lig of 'n vlam, die dood is die vlam wat geblus is

Die konsep *die lewe is dag* word dikwels gebruik saam met die metafoor en die konsep *lig is lewe/'n vlam* (waar kleur as subskema soms ook figureer). Die lewe (dag) begin met dagbreek (geboorte is sonsopkoms), die lig word al sterker (die middaguur is volwassenheid) en dan verminder die lig en hitte, dit word skemer (die ouderdom) en dan nag (die dood), om te eindig waar begin is. Uit die ervaring van die dag-nag-siklus word die struktuur ingevoer na die versmelte ruimte, en die metafoor oor die dood se koue word gekarteer uit die ervaring van die nag se koue.

Die simbole *skadu*, *skemer* en *nag* word dikwels in verband gebring met die ouderdom en die eindbestemming. Volgens Olderr (1986:142) staan *twilight* vir: “Threshold (that implies danger, fear) of day and night; the perception of a new state of being, the dividing line which both joins and separates pairs of opposites.”

Wat *skadu*/skaduwee betref, stel De Vries (1984:417): “(S)hadow serves to envelop the soul – it is the shadow which enters the Underworld. In the Underworld our shadows act as accusers in the judgement after death.”

Vuur is ook 'n konseptuele domein. Die vuur begin stadig, vlam op, brand sterk, verdof, en kole en as bly oor. Die lig en vuur wat verflou en verswak, verminder en verbleek, is alles aspekte van die algemene konseptuele domein van die lewensiklus van groei en kwyn/uitdoof. Die struktuur van die brondomein, 'n jaar, 'n dag en 'n vuur/lig, word natuurlik oorgedra op die struktuur van die lewe wat as 'n analoë siklus beskryf word. Dat die skemer en die nag met die ouderdom en die dood geassosieer word, word geïllustreer in:

12) “Versorgingstaar” (Eybers, 1993 – *Respyt*: 9)
jy word by elke loswring uit die *skemer* *Siklusskema* (die lewe is
vlot opgevang, weerloos en moedemaak, ... 'n dag)

Die *skemer* is hier die toestand tydens geboorte en ook tydens dood – voor die lig (dag) aanbreek. Hierdie metafoor se struktuur word ingevoer vanaf die siklusstruktuur. Die *vlot opgevang* dui tog op die versorging van die baba na die geboorte en dus ook die versorging van die oue van dae na die dood. Die geboorte en dood word hier in jukstaposisie gestel.

- 13) In “Sug” (Eybers, 1993 *Respyt*: 21) word die ouderdom ook uitgebeeld as 'n skemering waarin versink (*houerskema*) word:

Die <i>skemering</i> waarin ek <i>versink</i> ...	<i>Siklusskema</i> (die lewe is dag) en <i>houerskema</i>
kan plots die <i>verlede</i> terugwink.	<i>Tydskema</i>

Die siekeboeg, die ouderdom en die dood word ook in die volgende gedig met die *skemer* geassosieer:

- 14) “Gerontologie”

Siekeboeg saal I (Pretorius, 1991 – *Anamnese*: 21)

Swaar oorstortende vleisskottel binnegoed; <i>baobab met blougroen sugvoete</i>	<i>Siklusskema</i> (die mens is 'n plant)
gangreenvrot, langs 'n klein <i>grys</i> bergskilpadjie met keelvel en opkykogiesangs ...	
En agter in hul <i>skemergrot</i> , holoog, huillip, kom ou primate wat daglank miopies, stil apart, hul vredeluse sit en knip.	<i>Siklusskema</i> (die lewe is 'n dag)

Die metafoor van die kremetart wat die fisieke voorkoms en aftakeling konkretiseer, beeld die verval as gevolg van die ouderdom uit. Hierdie ouderdommetafoor weerspieël beslis die ekologiese konteks en sal vir ontvangers buite Afrika miskien onbegryplik wees of nie dieselfde emosie kommunikeer nie.

Die *skemergrot* is die ouderdom (huis) in die siekeboeg. Die *skemer* word vanuit die *siklusskema* (die lewe is dag/lich) ingevoer om die oumense aan die einde van hulle lewensiklus metafories uit te beeld. Die *houerskema* (*grot*) word met die *siklusskema* vervleg en dra 'n bepaalde betekenis aan die ontvanger oor.

Die bespreking van 7.4.1 (die mens is 'n plant) en 7.4.2 (die lewe is dag, die dood is nag en die lewe is lig of 'n vlam, die dood is die vlam wat geblus is) word verenig in die volgende aanhaling. Die subskemas van die *siklusskema* dien as bron vir *trosmetafore*:

15) "Media vita" (Spies, 1992 – *Hiermaals*: 59)

wanneer ek wit blom
in my laaste jaargety

Siklusskema

Siklusskema (die lewe is 'n
jaar/seisoen)

of sal ek terugkramp
na die laaste lig
waarmee my lamp
sy middernagtelike olie brand?

Siklusskema (die lewe is lig)

Siklusskema (die lewe is dag)

Die *wit blom* is 'n ironiese kleurmetafoor vir die lig wat kwyn (die beskrywing vir die wit hare); *laaste jaargety*, die *laaste lig* en *middernagtelike olie* (laaste) word metafoor vir die oumens wat die laaste tyd op aarde beleef. Die subskemas van die *siklusskema* toon dat 'n konseptuele skema as bron vir trosmetafore kan dien.

Figuur 3: Subskemas van die siklusskema in die gedig *Media Vita*

Benewens subskemas van een skema wat in een gedig aangetref word, word ook kognitiewe versmelting van verskillende skemas of denkruimtes om die ouderdom te metaforiseer in verskeie gedigte aangetref. Die volgende aanhaling toon verskillende beeldskemas wat in een gedig as brondomeine dien en Figuur 4 dien as voorbeeld van 'n paar beeldskematiese strukture wat in een gedig oorvleuel:

16) "Met verloop van tyd" (Eybers, 1996 – <i>Tydverdryf</i> : 20)	<i>Tydskema</i>
Alles word <i>moeisaam</i> en <i>hobbelrig</i>	<i>Padskema/Balansskema</i>
wat <i>vroeër selfaánwakkerend</i> was	<i>Tydskema</i> en <i>Padskema</i>
<i>verslind</i> nou oordadige wilskrag	<i>Padskema</i> (die lewe/dood as teenstander)
die dagtaak 'n <i>honger</i> gewas.	<i>Sikluskema</i>

Die *sikluskema* (die dood is 'n verslinder/maaiër met die sens) vervleg met die *pad-*, *tyd-* en *balansskemas*. In die versmelte ruimte word die ouderdom dus gemetaforiseer as *moeisaam*, die lewenspad (uitgebrei na *alles*) is *hobbelrig*, die beweging is met verloop van tyd nie meer *selfaánwakkerend* nie en die gewone dagtaak word gemetaforiseer as 'n *honger* gewas. Kognitiewe versmelting van verskillende denkruimtes om die *ouderdom* te metaforiseer word in dié gedig geïllustreer. Vergelyk Figuur 4.

Figuur 4: Beeldskematiese strukture in die gedig "Met verloop van tyd"

8. Gevolgtrekking

Die metafoor is 'n meganisme waardeur die liggaamlike ervaring van die ouderdom verkonkretiseer word. 'n Metafoor behels twee (of meer) onderwerpe vanuit verskillende domeine. Kreatiwiteit word gekoppel aan die vermoë om 'n skema te herken in 'n nuwe situasie wat nog nie ervaar is nie en 'n metaforiese verbinding te maak tussen verskillende prekonseptuele en konseptuele strukture. Die metafoor bied aan die leser/hoorder 'n metode van evaluering en beredenering. Wat die begrip ouderdom betref, vind metaforiese kartering vanuit

meer as een konkrete, ruimtelike domein (soos byvoorbeeld die *padskema*) plaas na 'n abstrakte domein waar die ouderdom byvoorbeeld as die einde van die pad gemetaforiseer word.

Om 'n metafoor korrek te interpreteer, is die konteks belangrik. Die kreatiwiteit van die digters is rasioneel en gestruktureerd. In die versmelte ruimte word uitbreiding van betekenis aangetref. Die ouderdom word byvoorbeeld gemetaforiseer as *diep in die nag; middernagtelike olie; skemerkant; skemering waarin versink word; skemergrot; laaste jaargety; verwording; winter; winterdoem; nerfkaal (ge)stroop; laaste lig; ingekapsel in amber; tralies van die tyd; wedren teen die tyd; voortgang na 'n onbenaamde doel; moeisaam en hobbelig wat vroeër selfaánwakkerend was; die laaste onthuisterende skuifelgang; die blinde strompeling; die finale sinjaal; die dagtaak 'n honger gewas; genoodsaak om te vertrek en die slot*. Deur die ervaring van die ouderdom konkreet in metafore uit te druk, dra verskillende abstrakte outeurs hulle emosie en verwerking van dié lewensfase aan die lesers oor. Die kognitiewe taalbeskouing belig die digterlike kreatiwiteit dus vanuit 'n ander hoek en kan die literêre ondersoek aanvul.

Bibliografie

- De Vries, Ad. 1984. *Dictionary of symbols and imagery*. Amsterdam/London : North Holland.
- Dirven, René. 1994. *Metaphor and nation: Metaphors Afrikaners live by*. (Duisburger Arbeiten Zur Sprach- und Kulturwissenschaft. Bd. 22.) Frankfurt am Main : Peter Lang
- Eybers, E. 1982. *Bestand*. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Eybers, E. 1987. *Rymdwang*. Kaapstad/Pretoria : Human & Rousseau.
- Eybers, E. 1989. *Noodluik*. Kaapstad/Pretoria : Human & Rousseau.
- Eybers, E. 1993. *Respyt*. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Eybers, E. 1994. *Nuweling*. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Eybers, E. 1996. *Tydverdryf* Pastime*. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Gibbs, R.W. & Colston, H.L. 1995. The cognitive psychological reality of image schemas and their transformations. In: Geeraerts, Dirk & De Gruyter, Mouton. *Cognitive Linguistics*, 6 (4):347-373.
- Heil, Edward. 1996. *A cognitive semantics approach to change and storytelling in Ovid's Metamorphoses*. University of North Carolina Chapel Hill : New Haven/London. M.A. Thesis available on the internet at <http://public.META.NAME> "GENERATOR" HI Toc. 340396592 *Mutatis Dicere Formas*.
- Jansen, E. 1996. *Afstand en verbinten*. Pretoria : Van Schaik.
- Johnson, Mark. 1987. *The body in the mind. The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago & London : The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. 1987. *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago & London : University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago & London : The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Turner, M. 1989. *More than cool reason*. Chicago & London : The University of Chicago Press.
- MacCormac, Earl R. 1985. *A cognitive theory of metaphor*. Massachusetts : The MIT Press.

- Olderr, Steven. 1986. *Symbolism. A comprehensive dictionary*. North Carolina/London : McFarland & Company.
- Olivier, Fanie. 1990. Afloop is naby, waarsku digter. *Vrye Weekblad*. 15, Jul. 13.
- Pauw, M.A. 1996. Die ouderdommetafoor in die Afrikaanse poësie: 'n kognitiewe ondersoek. Johannesburg : RAU. (M.A.-verhandeling.)
- Pretorius, S.J. 1991. *Anamnese*. Kaapstad/Johannesburg : Human & Rousseau.
- Radden, G. 1992. The cognitive approach to natural language. In: Pütz, M. (ed.) *Thirty years of linguistic evolution*. Philadelphia, Amsterdam : John Benjamin. p. 514-535.
- Spies, Lina. 1992. *Hiermaals*. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Turner, Mark & Fauconnier, Gilles. 1995. Conceptual Integration and Formal Expression. Ms. URL : <http://metaphor.uoregon.edu/turner.html>. Forthcoming in Mark Johnson (ed.), *Journal of Metaphor and Symbolic Activity*, 10(3).
- Van Heerden, Ernst. 1975. *Tyd van verhuising*. Kaapstad : Tafelberg.
- Van Heerden, Ernst. 1977. *Reisiger*. Kaapstad/Pretoria : Human & Rousseau.
- Van Heerden, Ernst. 1982. *Kanse op 'n wrak*. Kaapstad : Tafelberg.
- Van Heerden, Ernst. 1985. *Die swart skip*. Kaapstad : Tafelberg.
- Van Heerden, Ernst. 1990. *Kwadratuur van die sirkel*. Kaapstad : Tafelberg.
- Van Heerden, Ernst. 1993. *Najaarswys*. Kaapstad : Tafelberg.
- Van Heerden, Ernst. 1996. *Die herfstelike lig*. Kaapstad : Tafelberg.
- Zhu, Xiaan. 1994. "Wenn sich das Gras bewegt, dann muss auch der Wind blasen". *Studien zur Metapher in der deutschen politischen Pressesprache – unter besonderer Berücksichtigung der China-Berichterstattung*. Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft. Frankfurt am Main, Berlin, Bonn, New York, Paris, Wien : Peter Lang.